

Alenka Švab

Od tabuizacije do privatizacije homoseksualnosti (uvodnik)

Gejevske in lezbične študije si počasi, a vztrajno ustvarjajo svoje mesto v družboslovju tudi v Sloveniji. Teoretska produkcija in prevodi tujih del s tega področja opazno naraščajo. Med študenti in študentkami je tako na dodiplomskem kot podiplomskem študiju zaznati velik interes za študij tematik s področja gejevskih in lezbičnih študij. Vedno več študentov izbira te tematike za diplomske, magistrske in doktorske naloge. Na nekaterih fakultetah se v obliki seminarjev in v sklopu sorodnih predmetov predavajo tudi vsebine gejevskih in lezbičnih študij.

Po drugi strani pa je empirično raziskovanje vsakdanjega življenja gejev in lezbijk pri nas še praktično nerazvito. Redki empirični podatki, v prvi vrsti rezultati merjenja socialne distance do marginaliziranih skupin v raziskavah *Slovenskega javnega mnenja*, kažejo na stigmatiziran položaj gejev in lezbijk v Sloveniji. Več kot vsaka druga anketirana oseba, ki je bila vključena v omenjene longitudinalne raziskave Slovenskega javnega mnenja, ne bi želela imeti homoseksualca za svojega soseda.¹ V Sloveniji hkrati (še) nimamo izdelane systemske politike, ki bi pravno ščitila to populacijo, preprečevala njeno stigmatizacijo in izključenost iz družbe, hkrati pa skrbela za senzibilizacijo in informiranje širše javnosti o vprašanju homoseksualnosti. Neuspešnost pri oblikovanju omenjene politike in zakonodaje je med drugim treba iskati tudi v neraziskanosti tega področja. Tako z izjemo nekaj partikularnih anket, ki so nastale v okviru diplomskih ali magistrskih del in imajo zamejen domet, ter dveh anket, ki jih je na neslučajnem vzorcu na gejevski in lezbični sceni v Ljubljani izvedla nevladna organizacija *Škuc LL*², do sedaj celovite študije oziroma empirične raziskave o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk še nismo imeli.

Povod za tematski blok o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk so rezultati in izsledki prve obsežnejše sociološke raziskave o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji, ki sva jo raziskovalca, Alenka Švab in Roman Kuhar, s pomočjo drugih zunanjih sodelavcev in sodelavk (metodologinje, anketarjev in anketark, sodelavk pri izvajanju skupinskih intervjujev oz. fokusnih skupin in drugih) izvedla v okviru ciljno-raziskovalnega projekta »*Družinski in socialni konteksti življenja istospolno usmerjenih v Sloveniji*« na Mirovnem inštitutu v obdobju 2002-2004³. Namen raziskave je bil narediti prerez trenutnega stanja, raziskati socialni položaj, družinske in socialne kontekste, v katerih živijo istospolno usmerjeni v Sloveniji, ter identificirati probleme, s katerimi se srečujejo zaradi svoje spolne usmerjenosti. V raziskavi smo združili družboslovno empirično raziskovanje z elementi *policy* analize. Končni cilj raziskave je bil namreč

ponuditi pristojnim institucijam konkretne predloge usmeritev politike za izboljšanje položaja istospolno usmerjenih.

Raziskava je bila izvedena v treh metodološko ločenih, a hkrati povezanih delih: kvantitativni del (anketiranje), kvalitativni del (fokusne skupine), »policy« analiza (priprava predlogov za usmeritev politike za istospolno usmerjene v Sloveniji). Ker o populaciji istospolno usmerjenih pri nas nismo vedeli praktično ničesar, na voljo niso bili nobeni demografski podatki, smo v prvem delu izvedli kvantitativno raziskavo s pomočjo anketiranja. V vzorcu, ki smo ga dobili z metodama snežne kepe in link-tracing, je sodelovalo 443 gejev in lezbijk iz vse Slovenije. Intervjuji s strukturiranim vprašalnikom so bili izvedeni »face-to-face«, izvajali pa so jih anketarji, ki so pred delom na terenu sodelovali v delavnici o izvajanju anketiranja. Anketni vprašalnik je pokrival naslednja področja: demografski podatki, vprašanja o homoseksualni identiteti in razkritju, nasilju in diskriminaciji, partnerskih razmerjih, šolanju in delovnem mestu, GLBT subkulturi in medijih, otrocih in družinskih razmerjih.

V drugem, kvalitativnem delu, smo izvedli 7 fokusnih skupin (tri ženske in štiri moške), v katerih je sodelovalo 36 gejev in lezbijk, od tega 19 moških (53%) in 17 žensk (47%). Vsi fokusi so bili izvedeni v Ljubljani, vendar so sodelujoči prihajali iz različnih koncev Slovenije. V fokusnih skupinah smo se z geji in lezbijkami pogovarjali o vnaprej določenih temah, za katere se je v kvantitativnem delu pokazala potreba po nadaljnjem vsebinskem raziskovanju: *proces razkritja, partnerska razmerja ter nasilje*. Nasilje je nekakšna rdeča nit vseh tematik, saj je vseskozi prisotno v vsakdanjem življenju gejev in lezbijk.

Raziskava je pokazala na vrsto problematičnih aspektov vsakdanjega življenja gejev in lezbijk pri nas in potrdila naše domneve, da so geji in lezbijke v heteronormativni družbi z visoko stopnjo homofobije in brez systemske politike na tem področju, izrazito *stigmatizirana socialna skupina*. Več kot polovica gejev in lezbijk v raziskavi je že doživela nasilje zaradi spolne usmerjenosti. To nasilje je največkrat javno, čeprav so lezbijke dodatno, še bolj kot geji, izpostavljene tudi nasilju v zasebnosti oz. družini.

Če se je homoseksualnost pred desetletji še *tabuiziralo*, diskurz o homoseksualnosti je bil tako v javnosti kot zasebnosti odsoten, geji in lezbijke pa so živeli praktično v popolnem klozetu, lahko danes, vsaj v vsakdanjem življenju gejev in lezbijk govorimo o specifični situaciji, ki ob homofobičnosti širše družbe, nakazuje tudi *proces privatiziranja vsakdanjega življenja gejev in lezbijk*. Na prvi pogled se morda zdi, da množični mediji vedno več poročajo o homoseksualnosti. Vendar pa so rezultati omenjene raziskave pokazali, da so prijateljski miljeji in vedno pogosteje, še posebej pri mladih gejih in lezbijkah, tudi družinski miljeji, tisti, kamor se »zatekajo« pred homofobno družbo. Po drugi strani pa je sam proces razkritja lahko tudi v teh zasebnih krogih težak in problematičen. Družina je pogosto mesto, kjer se po razkritju pred starši in drugimi družinskimi člani ustvari nov, »družinski« klozet, bodisi pred drugimi člani družine bodisi pred širim sorodstvom in drugimi zunanji (npr. sosedskimi, prijateljskimi) krogi.

O teh in podobnih tematikah razmišlja pet avtoric in avtor pričujočega tematskega bloka.

Blok odpira članek o metodologiji raziskovanja skritih socialnih manjšin. Avtorica članka, *Barbara Neža Brečko* se v njem na splošni ravni ukvarja z metodološkimi dilemami raziskovanja populacij, ki so raziskovalcem »težko dosegljive« in o katerih nimamo osnovnih demografskih podatkov. Konkretno se analiza ukvarja z metodološkimi aspekti raziskave o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji, pri čemer avtorica ugotavlja, da standardni načini vzorčenja in metode (kvantitativno zbiranje podatkov na reprezentativnih vzorcih), ki so se razvili v zadnjih sedemdesetih letih, niso vedno primerni, ko gre za raziskovanje specifičnih družbenih skupin. Raziskovanje populacije, kot so istospolno usmerjeni, je z metodološkega vidika zahtevna naloga, meni avtorica članka, predvsem ko gre za izbiro prave metode zbiranja podatkov in priprave vzorca. V članku se osredotoča predvsem na metodologijo vzorčenja v kvantitativnem delu raziskave, ki je potekala po naraščajoči metodologiji z metodo snežne kepe. Članek se ukvarja tudi s kvalitativnim delom raziskave, v katerem je bilo izvedenih sedem fokusnih skupin ter predstavi osnovne značilnosti respondentov, ki so bili zajeti v raziskavo.

Roman Kuhar je v tematski blok prispeval članek z naslovom »Razkritje homoseksualne identitete«. Avtor tu spregovori o verjetno najpomembnejši življenjski situaciji oz. izkušnji, s katero se nenehno soočajo vsi geji in lezbijke – razkritju istospolne identitete v heteronormativni družbi. Kot raziskovalec v raziskavi, ki je predstavljena v tem tematskem bloku, ugotavlja, da je ožji prijateljski krog prostor, kjer se geji in lezbijke najprej razkrijejo in kjer je njihova istospolna usmerjenost praviloma pozitivno ovrednotena. Razkritje pred starši je, nasprotno, rušilno zaradi tega, ker ogrozi konvencionalna pričakovanja staršev o življenju njihovih otrok. Avtor analizira vrsto problemov, s katerimi se geji in lezbijke srečujejo ob razkritju istospolne usmerjenosti: čustveno izsiljevanje v družinskem krogu, strah pred razkritjem pred očetom, situacija »prozornega klozeta« ali komunikacijske blokade po razkritju v družini itn. Avtor zaključuje, da geji in lezbijke svoje življenje izven klozeta organizirajo predvsem v ožjih socialnih miljejih, medtem ko se »klozet« kot reakcija na homofobično družbo, ohranja predvsem v javnih prostorih, kjer so geji in lezbijke najbolj izpostavljeni nasilju.

V članku z naslovom »Sprejeti med prijatelji, zavrnjeni v družbi - istospolna partnerstva v Sloveniji«, se avtorica *Alenka Švab* ukvarja z analizo vsakdanjega življenja istospolnih parov v Sloveniji in pri tem skuša preveriti, ali lahko govorimo o preobrazbi intimnosti ter razvoju istospolnih partnerskih zvez k čistemu razmerju. Avtorica ugotavlja, da istospolna partnerska razmerja sicer v nekaterih aspektih kažejo značilnosti čistega razmerja (egalitarna delitev dela, refleksivnost, delo na odnosih ipd.), vendar ta partnerska razmerja bistveno določa heteronormativni okvir širše družbe, v katero se umeščajo. Zato po avtoričinem mnenju nikakor ne moremo govoriti o preobrazbi intimnosti, ki bi veljala na enak način za raznospolno in istospolno usmerjene. Tako se soočamo s specifično situacijo visoke stopnje homofobije in nasilja nad geji in lezbijkami v javnosti ter privatizacijo homoseksualnosti in zapiranje gejev in lezbijk v zasebne kroge prijateljev, partnerstev in do neke mere tudi družinskih članov.

Četrti članek, ki nosi naslov »Lezbične in gejevske družine v Sloveniji: implikacije za socialno delo«, je prispevala *Mojca Urek*. V članku kritično obravnava koncepte, ki skušajo klasificirati družine, ki presegajo model klasične nuklearne heteroseksualne

družine. Njen argument je, da z uporabo pridevnikov, kot so netradicionalno, nekonvencionalno ipd. v resnici poudarjamo razliko, odmik od normalnega, ki tako samodejno postane predmet prevlade. »Posebne« oblike družin pa znotraj takih kontekstov postanejo nekaj ločenega, inferiornega in neenakopravnega. Analizira tudi govor javnih institucij do lezbičnih in gejevskih družin ter kritično pretrese poglavitne argumente različnih strok, ki se jih v političnem govoru uporablja proti legalizaciji istospolnega starševstva. V nadaljevanju pogleda, kakšne družinske podpore so deležni otroci, matere in očetje iz takih družin pri nas, še zlasti iz zornega kota socialnega dela. Članek zaključuje z ugotovitvijo, da ima socialno delo v kontekstu sodobnih procesov sprememb v družinskem življenju, in posebej pri delu z gejevskimi in lezbičnimi družinami, veliko potencialov in nalog.

Metka Mencin-Čeplak se v zadnjem članku »Začaran krog diskriminacije: od moralne diskreditacije homoseksualnosti do neenakosti gejev in lezbijk pred zakonom – in nazaj« ukvarja z večinsko, heteronormativno družbo in njenim odnosom do populacije istospolno usmerjenih. Osrednja naloga članka je analiza argumentov zoper legalizacijo istospolnih partnerstev v Sloveniji, avtorica pa dokazuje, da je še posebej za nasprotnike zakona pomembna predvsem simbolna funkcija zakona. Navidez tolerantne politične razprave o predlogu zakona o istospolni partnerski zvezi relativizira s tem ko ugotavlja, kako s konkretiziranjem načela enakosti in z naraščanjem sovražnosti do določenih skupin prebivalstva slabi tudi samocenzura sovražnih stališč zoper geje in lezbijke. Avtorica analizira motive in opozori na posledice simbolnega in formalno-pravnega razlikovanja med istospolnimi in raznospolnimi partnerskimi skupnostmi, pri čemer razprave o legalizaciji istospolnih partnerskih zvezah primerja z razpravami o pravici samskih žensk do umetne oploditve.

Opombe

1. Leta 1992 je bil delež tistih, ki ne želijo imeti homoseksualca za soseda, 42,5%. Naslednje leto se je delež dvignil na 61,6%, leta 1994 je bil omenjeni delež 56,2%, naslednje leto 61,2%, leta 1998 60,3%, leta 1999 je bilo tistih, ki si ne želijo homoseksualca za soseda 44,3%, leta 2000 55,1%, leta 2002 pa 50,7% (Toš, N. et al. (1999): *Vrednote v prehodu II (Slovensko javno mnenje 1990 – 1998)*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, CJMMK; Toš, N. et al. (2002): *Vrednote v prehodu III (Slovensko javno mnenje 1999-2002)*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, CJMMK.
2. Gre za anketo »O diskriminaciji na osnovi spolne usmerjenosti« (numerus 172), ki je bila v sodelovanju z ILGA Europe izvedena leta 2001, in »O registriranem partnerstvu« (numerus 205), ki je bila zaključena leta 2002 (Velikonja, N., Greif, T. (2001): Anketa o diskriminaciji na osnovi spolne usmerjenosti. Ljubljana: <http://www.ljudmila.org/lesbo/raziskave/porocilo1.htm> (zadnji dostop 20.7.2005); in Velikonja, N., Greif, T. (2003): Anketa o registriranem partnerstvu. V: *Lesbo*, let. VII, št.19/20, str.57-63.).
3. In formacije o raziskavi ter empirični rezultati in analiza so dosegljivi na spletnih straneh www.mirovni-institut.si/gibt.